

O'ZBEK XALQINING OTASHQALB FARZANDI

Abduvohidova Ruxshona Doniyorbek qizi

Namangan davlat universiteti, Tarix yo'nalishi talabasi

E-mail: ruxshona01062005@gmail.com

Tel: +998931021725

Ilmiy rahbar: Zoxid Madrahimov

NamDU, Tarix kafedrası dotsenti, t.f.n.

Anotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek xalqining fidoyi farzandi Sharof Rashidovning murakkab hayot yo'li, oilasi, ijodi, sobiq tuzum davrida respublikadagi siyosiy arbob sifatidagi o'rni, hokimiyatni boshqargan paytidagi murakkab davr haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: Jizzax, O'zbekiston davlat universiteti, ikkinchi jahon urushi, yozuvchilar uyushmasi, sobiq tuzum, O'zbekiston SSR, Sharof Rashidov, davlat rahbari, Kuba, Fidel Kastro, sanoat, qishloq xo'jaligi, ilm-fan, madaniyat, adib, paxta ishi.

Анотация: В данной статье представлена информация о молодости, семье, творчестве, роли политического деятеля в истории бывшей ССР, а также о сложном периоде пребывания у власти самоотверженного сына узбекского народа, полководца-энтузиаста Шарофа Рашидова.

Ключевые слова: Куба, Советский Союз, Бывший ССР, Фидел Кастро, коммунист, Центральный Комитет, техникум, "Путь Ленина", журналист, снайперская бригада, критик, заместитель.

Anotation: This article provides information about the youth, family, creativity, the role of a political figure in the history of the former SSR, and the difficult period when he was in power og the selfless son of the Uzbek people, the enthusiastic leader Sharof Rashidov.

Key words: Cuba, Soviet, Former USSR, Fidel Kastro, communist, Central Committee, technical school, "Lenin's way", journalist, sniper brigade, critic, deputy.

*"... Sharof Rashidovning umri sandon
bilan bolg'a o'rtasiga qo'yilgan edi".*

Islom Karimov

Istiqlol kunimizga yetganlar bor, yetmaganlar bor. Ko'pgina ajdodlarimiz kabi Sharof Rashidov ham mustaqillik kuniga yetib kelolmadi. Biz bugun to'liq ishonch bilan ayta olamizki, Sharof Rashidov mustaqillik poydevoriga munosib g'isht qo'ya olgan arboblardan edi.

Daqiqani adabiyotdan ayri holda tasavvur qilib bo'lmaganidek, Sharof Rashidov hayotini ham o'zbek xalqining tarixidan, hayotidan ayri tasavvur qilib bo'lmaydi.

Nima uchun butun dunyo bo'ylab Sharof Rashidovning nomi xalqi mujassamlashtirgan fazilatlar timsoli sifatida qabul qilinadi? Nega xalqimiz uni davlat arbobi sifatida yuksak e'zozlaydi? Nima sababdan hamma unin yozuvchi, shoir, inson qalbining zukko bilimdoni sifatida ardoqlaydi?

Javob bitta! Sharof Rashidov o'zini tarbiyalab voyaga yetkazgan xalqqa hayotini, butun borlig'ini tikkan uchun! [4. – B. 89.].

Taniqli adib va yirik jamoat arbobi Sharof Rashidov 1917-yilning 6-noyabrida Jizzax shahri atrofidagi Sovungarlik qishlog'ida tavallud topdi. Otasi Rashid Halilov yetti pushti dehqon bo'lib, suyagi mehnatda qotgan, umri qora mehnatda o'tganligiga qaramasdan, oilasida bilim olishga intilish juda kuchli edi [5]. U haqiqatgo'y inson bo'lgan, shuning uchun ham uni qishloqdoshlari “To'g'riso'z” deb atashgan. Onasi Qo'ysinoy Halilova ham oddiy qishloq ayoli bo'lib, qizlar uchun ochilgan boshlang'ich maktabda ta'lim olgan [3. – B. 106.].

Sharof Rashidov 1924-yil 7 yoshida Jizzaxdagi 7 yillik Narimonov nomidagi 10-o'rta maktabning 1-sinfiga qabul qilinadi. Bu maktabda turli yillarda atoqli shoir Hamid Olimjon, yozuvchi Nasrullo Oxundov, akademik O'ktam Sharipov, O'zbekiston xalq yozuvchisi Nazir Safarov, dramaturg va davlat arbobi Sarvar Azimov, taniqli bolalar shoiri Shukur Sa'dulla kabi taniqli insonlar tahsil olishgan. 1932-yilda maktabni bitirgach, Jizzax pedagogika texnikumiga o'qishga kiradi. Texnikumda u nafaqat a'lochi talaba, balki, yaxshigina tashkilotchi sifatida ham namoyon bo'ldi. U texnikum kasaba uyushmasiga rais etib saylandi. 1935-yil texnikumni bitirib, 2 yil maktabda o'qituvchilik qilgan.

Sharof Rashidov 1937-yili Samarqanddagi O'zbekiston davlat universitetiga o'qishga kirgan. Talabalik yillarida ijod bilan shug'ullanib, she'rlar va kichik hikoyalar yozish bilan birgalikda, Samarqanddagi “Lenin yo'li” gazetasida muxbir, mas'ul kotib, muharrir muovini¹ bo'lib ishlaydi. O'qishni bitirish arafasida gazeta muharriri lavozimida faoliyat yuritadi.

¹ Muovin – boshliq yoki rahbarning o'rinbosari. Birovga ko'maklashuvchi, yordamchi.

1941-yilda boshlangan urush ko'plar qatori Sharof Rashidovning ham hayotiy rejalarini o'zgartirib yubordi. Shu yilning noyabrida Frunze (hozirgi Bishkek) piyodalar bilim yurtini tezlashtirilgan dastur asosida tugatgandan so'ng, Kalinin frontiga jo'natiladi. 1941-yil dekabrda Moskva ostonalaridagi janglarda qatnashadi [5].

1942-yili Shimoli-g'arbiy frontdagi o'qchi brigadalarining 25 yoshar siyosiy rahbari Sharof Rashidov og'ir yarador bo'lib, yurtiga qaytadi. 30 yoshida "Qizil O'zbekiston" gazetasiga muharrir etib tayinlanadi. Respublika jurnalisti uchun bu lavozim – oliy cho'qqi edi [4. – B. 90.].

Sharof Rashidov yozuvchi sifatida ham tez xalq e'tiborini qozondi. O'zbekiston adiblari tomonidan Yozuvchilar uyushmasi boshqaruvining raisi etib saylanadi [4. – B. 90.].

Sharof Rashidovning ijodi 30-yillarning ikkinchi yarmida boshlangan. U dastlab she'riyatda qalam tebratib, "Samarqand kuylari" nomi bilan birinchi she'riy to'plamni e'lon qilgan. Ikkinchi jahon yillarida yozgan she'rlari 1945-yilda "Qahrim" to'plamida chop etilgan. U ayni chog'da adabiyotshunos va munaqqid² sifatida ham qalab tebratgan.

Sharof Rashidov ijodida maqolanavislik ham muhim o'rinni egallagan. Shuning uchun ham uning badiiy ijod namunalarida bu ruh yetakchilik qiladi. Adibning "G'oliblar" (1953) qissasi, 1972-yilda qayta ishlanib, "G'oliblar" romani sifatida nashr etildi. "Bo'rondan kuchli" (1958), "Qudratli to'lqin" (1964) romanlari yaratildi. Ularda o'zbek xalqining urushdan keyingi tiklanish yillaridagi mehnat jasorati o'z badiiy ifodasini topgan. Ijodkorning "Kashmir qo'shig'i" (1957), "Komde va Mudan" (1957) kabi yirik qissalari va "Koinot" (1960) kabi kinoqissalari an'anaviy Sharq dostonchiligi uslubida bitilgan bo'lib, yoshlik, bahor, go'zallik, hayot nashidasi madhiga bag'ishlangan. Adib hayotining so'nggi yillarida yaratgan "Dil amri" qissasi urush yillarida Belarus zaminida kechgan jangchilarning g'alaba yo'lida olib borgan, hayot - mamot kurashiga bag'ishlangan. O'zbek adabiyotining eng ko'p tarqalgan asarlaridan biri, shubhasiz, "Kashmir qo'shig'I" qissasidir. She'riy parchalar bilan omuxta qilingan, hajman kichik bu nasriy qissa, jahonning 56 ta tiliga tarjima qilingan [5].

Sharof Rashidov 33 yoshida O'zbekiston SSR Oliy Soveti Prezidiumining Raisi bo'ladi. Sobiq SSR tarixida bunday yosh rahbar, oliy hokimiyat egasi bo'lmagan. Ammo Sharof Rashidovning taqdiridagi asosiy pag'ona hali oldinda edi. U 1959-

² Munaqqid – (arabcha - tanqid) tanqid qiluvchi kishi.

yilda o'sha davrning eng yuqori lavozimi – O'zbekiston Kommunistik partiyasi Markaziy Komitetining birinchi sekretari etib saylanganida endigina 40 yoshdan oshgan edi. Sharof Rashidov bu yuksak vazifada umrining oxirgi kunlariga qadar sabot va matonat bilan ishladi. Respublikaga qariyb chorak asr yetakchilik qildi. Bu paytlar tarixning o'ziga xos eng murakkab davri edi [4. – B.90.].

Sharof Rashidov 1960-yillardan boshlab xalqaro siyosat maydoniga chiqishlar qila boshladi. 1962-yilda Kuba inqirozi paytida u Fidel Kastro bilan muzokarlarda sovet delegatsiyasiga rahbarlik qildi. 1966-yilda Toshkentda A.Kosigin vositachiligida Hindiston Bosh vaziri L.Shastrri va Pokiston Prezidenti Muhammad Ayubxon o'rtasida muzokaralar bo'lib o'tdi. Bu muzokaralarni tayyorlashda Sharof Rashidov ham ishtirok etgan.

Sharof Rashidovning nomi uning rahbarligi davrida sodir bo'lgan mintaqaning iqtisodiy rivojlanishi bilan bog'liq. Uning davrida V.P.Chkalov nomidagi Toshkent aviatsiya ishlab chiqarish birlashmasi dunyodagi eng yirik 5 ta aviatsiya korxonalaridan biriga aylangan. Bu yerda yiliga 60 dan ortiq yirik samolyotlar ishlab chiqarilgan. Toshkent traktor zavodida yiliga 21 mingdan ortiq traktor, "Tashselmash" da 10 mingdan ortiq paxta terish kombaynlari ishlab chiqarilgan. 1969-yilda O'zbekistonda Muruntov oltin koni o'zlashtirildi, undan yiliga 100 tonna oltin qazib olindi.

Sharof Rashidov davrida O'zbekiston yengil va oziq-ovqat sanoati rivojlangan industrial - agrar respublika aylandi. O'g'ir sanoat o'n barobar o'sdi. Yirik issiqlik elektr stansiyalari (Toshkent, 1971-yildan, Sirdaryo, 1975-yildan, Navoiy, Angren DUK lar) va gidroelektr stansiyalari (Chorvoq, 1972-yildan) qurildi, gaz (Gazli koni, 1961-yildan) va neft qazib olish o'zlashtirildi. Mashinasozlik sohalari sezilarli darajada rivojlandi [6].

1966-yil 26-apreldagi zilziladan so'ng Toshkentni qayta tiklash ishiga ko'p kuch-quvvat, g'ayratini sarfladi. Toshkent metropoliteni qurilishi uning tashabbusi bilan boshlangan. Metropolitenning birinchi navbati ya'ni 9 ta bekati 1977-yil noyabrda ishga tushirildi [2. – B.117.]. 1969-yil Samarqandda temuriylar davri san'ati tarixiga bag'ishlangan xalqaro simpozium bo'lib o'tdi. 1970-yilda Samarqandning 2500 yilligi nishonlandi, shu munosabat bilan Samarqandda yirik tadbirlar o'tkazildi. 1973-yilda mashhur olim Abu Rayxon Beruniy tavalludining 1000 yilligi keng nishonlandi va u haqida badiiy fil'm suratga olindi. O'zbekistonda Sharof Rashidov rahbarligidagi ilmiy-tadqiqot institutlar soni 1960-yildagi 64 tadan 1980-yillarning boshlarida 100 taga yetdi. Uning tashabbusi bilan O'rta Osiyoda birinchi bo'lib, Arxeologiya instituti tashkil etilgan.

1983-yilning oxirida O'zbekistonda juda o'gir vaziyat vujudga keldi. Respublikada jinoyatchilikka qarshi kurashish niqobi ostida SSSR Bosh prokurori huzurida alohida muhim ishlar bo'yicha maxsus 12 kishilik tergovchilar guruhi tuzilib, O'zSSR ga yuboriladi. Ular O'zSSR da paxta tayyorlash va uni qayta ishlash bilan bog'liq jarayonlardagi "qo'shib yozish", "o'g'irlik", "ko'zbo'yamachilik", "poraxo'rlik"ni (aslida bunday moliyaviy jinoyatlar va qirg'inliklar butun SSSR hududidagi iqtisodiyotda chuqur ildiz otib ketgan edi) tergov qilish bilan shug'ullandilar. Buning natijasida respublikada "paxta ishi" paydo bo'ldi. Tergovlar jarayonida Moskvadan yuborilgan T. X. Gdlyan va N. V. Ivanov guruhining faoliyati natijasida respublikadagi jamoa xo'jaliklari raislari va sovxoz direktorlarining 60 % , qishloq xo'jaligi yetakchi mutaxassislarining 45 %, paxtachilik brigada boshliqlarining 35 %, shuningdek, ko'plab rahbarlar, viloyatlar va tumanlar partiya komiteti kotiblari, respublika miqyosidagi partiya, sovet va xo'jalik rahbarlari o'z vazifalaridan olib tashlandi va ularga nisbatan jinoiy ish qo'zg'atildi.

O'zSSRning ijtimoiy-siyosiy hayotida 1984-yil 23-iyunda bo'lib o'tgan O'zbekiston Kompartiyasi MK XVI plenumi mash'um ro'l o'ynagan. Moskva tashabbusi va ko'rsatmasi bilan tashkil qilingan bu plenumda qabul qilingan hujjatlar O'zSSR da o'zbek xalqini asossiz badnom etish kompaniyasini boshlab berdi. Markazning tazyiqi ostida 1984-yildan O'zbekistondagi rahbarlik lavozimlariga sobiq ittifoqning ayrim joylaridan "kadrlar desanti" kela boshladi. 1984 – 1987-yillarda Moskva, Leningrad va Rossiyaning boshqa shaharlaridan 400 dan ortiq kishi O'zbekistonning partiya, sovet, ma'muriy-xo'jalik organlariga ishga yuborildi. Xususan, 1984 – 1989-yillarda O'zSSR IIV ga Sobiq Sovetlar mamlakatidan hammasi bo'lib, 150 ta xodim kelgan. Yillar bo'yicha qaraydigan bo'lsak, 1984-yilda 5 ta, 1985-yilda 33 ta, 1986-yilda 86 ta 1987-yilda 27 ta, 1988-yilda 2 ta, 1989-yilda 3 ta [1. – B. 489.].

Respublikada kadrlarni almashtirish siyosati ayanchli tus oldi. Markaziy matbuotda e'lon qilingan maqolalarda o'zbek xalqi badnom etilib, "paxta ish" ga ataylab siyosiy tus berildi va u keyinroq atay "o'zbek ishi" ga aylantirilib, xalqimizning nafsoniyatini toptash yo'liga o'tildi. 1983 - 1990-yillarda O'zSSR da "paxta ishi" degan uydirma bo'yicha jami 40 ming kishi tergov qilindi. Ularning aksariyati tergov izolatorlarida prokuror sanksiyasiz o'tirdi, 5 ming kishi esa soxta ayblar bilan jinoiy javobgarlikka tortildi.

Bu davrda Markaz tomonidan totalitar tuzumning barcha kirdikorlari vafot etib ketgan partiya va davlat arboblari yuklanib, 80-yillar qatag'onida nohaq qoralandi. Eng avvalo qatag'on qilichi Sharof Rashidovga qarshi ko'tarilib, uning nomi ham

badnom etildi. 1959 – 1983-yillarda Sharof Rashidov O‘zbekiston Kompartayasi MQ ning birinchi kotibi bo‘lib ishlagan va rahbarlik yillarida qator bunyodkorlik ishlari bilan birga qishloq xo‘jaligi yerlaridan ekstensiv foydalanish oqibatida ekologik vaziyatning buzilishi, paxta yakkahokimligining qaror topishi kabi noxush holatlar ham yuz berdi. Albatta bunday holatlarni uning faoliyati natijasida yuzaga kelgan deb bo‘lmaydi, balki sovet hokimiyatining ijtimoiy-siyosiy tuzumi keltirib chiqargan edi. “Paxta ishi” oqibatida butun mamlakatda parokandalik, loqaydlik, umidsizlik va ishonchsizlik kayfiyati chuqurlashdi [1. –B. 490.].

Sharof Rashidov davlat ishlari bilan qanchalik band bo‘lmasin, farzandlari tarbiyasi uchun ham vaqt topa olgan. Xalqparvar otaning o‘g‘itlariga amal qilgan farzandlarining barchasi oliy ma‘lumotli, xalq xizmatiga kamarbasta mutaxassislar bo‘lib yetishishdi. Uning 4 ta qizi va 1 ta o‘g‘li bor. Katta qizi Sayyora Rashidova kimyo fanlari doktori, akademik. U uzoq yillar Oliy Majlis Qonunchilik palatasining Inson huquqlari (Ombudsman) bo‘yicha Vakillik lavozimida ishladi. 100 dan ortiq ilmiy maqolalar yozgan. Ikkinchi qizi Dilorom va uchinchi qizi Gulnora Rashidovalar fan nomzodlari. O‘g‘li Ilhom Rashidov esa oliy ma‘lumotli harbiy, tarix fanlari nomzodi. To‘rtinchi qizi Svetlana Rashidova chet tili o‘qituvchisi. Qizi Gulnora Rashidovaning aytishicha, Sharof Rashidov farzandlarini odamlarni hurmat qilishga, qo‘pol gapirmaslikka, hammaga “Siz” deb murojaat etishga, o‘zlarini boshqalardan ustun qo‘ymaslikka o‘rgatgan. Farzandlariga doimo hasad qilib emas, havas qilib yashang, deb nashihat qilgan. Oilada hech qachon hech kim yolg‘on ishlatmagan. Sharof Rashidovning turmush o‘rtog‘i Xursand Rashidova tarix fanlari o‘qituvchisi bo‘lgan [3. – B. 108-109.].

Mustaqillik yillarida, Sharof Rashidov xotirasini abadiylashtirish maqsadida qator ishlar amalga oshirildi. Xususan, Toshkent shahrining Mustaqillik maydoni yonidagi ko‘chaga Sharof Rashidov nomi berildi. 2016-yil 23-dekabrda Oliy Majlis Qonunchilik palatasi qarori bilan Jizzax viloyatining Jizzax tumaniga “Sharof Rashidov tumani” nomi berildi. 2017-yil 27-mart kuni O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “Sharof Rashidov tavalludining 100 yilligini keng nishonlash haqida” gi qarori qabul qilindi. Shu yilning 6-oktabr kuni Jizzax shahrida Sharof Rashidovning haykali o‘rnatildi [6].

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Sharof Rashidov o‘zbek xalqining chinakam asl o‘g‘loni edi. Uning boshqaruv davri SSSR dagi murakkab davrga to‘g‘ri kelishiga qaramay, O‘zbekistonni har tomonlama rivojlantirishga harakat qilib, jon-jahdi kurashdi. Fan, san‘at, adabiyot, qurilish har tomonlama o‘sd. Hattoki, ikkinchi jahon urushi jangohlarda matonat ko‘rsatib, Vatani uchun, xalqi

uchun kurashdi. Lekin urush olovi ichida bo'lsa ham ijoddan to'xtamadi. Urush davrida xalq ruhiyatidan kelib chiqib shunday asarlar yaratdiki, bu asarlari yuraklarga yetib borib, qalblardan joy oldi, xalqqa manzur keldi.

Mamlakatimizda paxta yakkahokimligi avj olib, yerlarga faqat paxta ekilishi boshqa xo'jalik mahsulotlarini kamayishiga olib keldi. Bu esa boshqa ekinlarga talabni kuchaytirib, narx-navoning oshishi, hamda, aholi orasida noroziliklarga sabab bo'ldi. Markazdan esa paxtaga qo'yilgan talab oshib boraverdi. Bu esa keyinchalik "qo'shib yozish" ni keltirib, "paxta ishi" siyosiy harakati tus oldi. Markaz o'ziga yoqmagan, Vatani, xalqi uchun jon kuydirgan rahbar-u hokimlarni birma-bir yo'q qilish siyosatini boshlab, "paxta ishi"ni, "o'zbek ishi"ga aylantirdi. Sharof Rashidov ham shunday qabix siyosat qurboniga aylandi. Qaysi davrda, qanday holatda bo'lmasin, bir kun albatta haqiqat qaror topadi. Mustaqillik sharofati bilan o'tmishdagi adolatsizliklar o'z haqiqatlarini topdi. Sharof Rashidovning pok nomi oqlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shamsuddinov R., Mo'minov H. O'zbekiston tarixi. – T.: Sharq, 2013.
2. Rajabov Q., Zamonov A. O'zbekiston tarixi. – Toshkent, 2017.
3. Jo'rayev U., Usmonov Q. Tarixdan hikoyalar. – Toshkent, 2020.
4. Karimov I. O'zbekiston: Milliy istiqlol, iqtisod, siyosat, mafkura / I jild. – Toshkent, 1996.
5. Oz.-sputniknews.uz.cdn.ampproject.org.
6. Uz.m.wikipedia.org.